

LA CONSTRUCCIÓ DEL SISTEMA FISCAL MUNICIPAL A BARCELONA, SEGLES XIII-XIV¹

Pere Ortí i Gost²

Introducció

Un dels elements amb què la historiografia acostuma a definir l'autonomia dels municipis medievals i moderns a Catalunya és l'existència d'un sistema fiscal propi, però la importància donada a aquest tema no es correspon amb el nombre d'estudis que li han estat dedicats.³ Aquesta desatenció ha provocat, per exemple, que sovint les característiques adoptades pel sistema fiscal municipal en l'etapa de ple desenvolupament s'apliquin als seus orígens i que, a més, s'hagi mirat de retrotraure aquests al passat més remot possible. D'aquesta manera, diversos errors, confusions o equívocs sobre els orígens de la fiscalitat municipal, la seva cronologia o les relacions amb d'altres esferes fiscals han anat passant d'autor en autor.

L'objectiu d'aquest article és traçar una primera cronologia de l'evolució de les competències fiscals del municipi barceloní fins a la consolidació d'un veritable sistema fiscal. Més que conclusions definitives, el treball vol establir unes primeres hipòtesis dins d'una investigació pròpia en curs sobre la fiscalitat reial a la ciutat de Barcelona que, fins al moment, s'havia centrat sobretot en l'anàlisi del patrimoni reial.

No comptem encara amb cap estudi global sobre els orígens i el desenvolupament de la fiscalitat municipal barcelonina durant la Baixa Edat Mitjana. Tot i això, dos dels pocs treballs que en tracten de manera específica són dedicats justament a dues de les qüestions cabdals de la fiscalitat i les finances municipals: el deute públic i les imposicions.⁴ Mentre que el primer treball se centra en una etapa molt concreta, precisament la de la formació del deute a mitjan segle XIV, el segon té un abast cronològic més ampli. En el seu intent de copsar la conjuntura econòmica de la ciutat comtal a través de les imposicions, Jean Broussolle analitza el període

1. Aquest treball s'inscriu dins el projecte d'investigació *La fiscalidad real en Cataluña en los siglos XIV y XV*, dirigit per Manuel Sánchez Martínez i finançat per la DGICYT, PB92-0848-C02-02.

2. Universitat de Girona.

3. La millor visió general segueix essent la de Josep Maria FONT RIUS, «La administración financiera en los municipios medievales catalanes», dins *Historia de la Hacienda española (Épocas antigua y medieval)*, Madrid, 1982, pàg. 197-231. Ara bé, comencem a tenir algunes monografies locals on la fiscalitat municipal pren un protagonisme destacat: Francesc CORTIELLA I ODENA, *Una ciutat catalana a darreries de la baixa edat mitjana: Tarragona*, Tarragona, 1984; Christian GUILLERÉ, *Girona al segle XIV*, Barcelona, 1993-94; Jordi MORELLÓ I BAGET, «El sistema fiscal dels municipis catalans als segles XIV i XV: l'exemple del Camp de Tarragona», dins *Corona, Municipis i Fiscalitat a la Baixa Edat Mitjana*, Lleida, 1995 (en premsa); Max TURULL I RUBINAT, *La configuració jurídica del municipi baixmedieval. Règim municipal i fiscalitat a Cervera entre 1182-1430*, Barcelona, 1990; Pere VERDÉS PIJUAN, *Fiscalitat reial i finances municipals: les ajudes per a les guerres mediterrànies (Cervera, 1350-1356)*, Barcelona, Universitat de Barcelona, 1989, [tesi de llicenciatura].

4. Yvan ROUSTIT, «La consolidation de la dette publique à Barcelone au milieu du XIVe siècle», *Estudios de Historia Moderna*, IV (1954), pàg. 15-156; Jean BROUSSOLLE, «Les impositions municipales de Barcelone de 1328 à 1462», *Estudios de Historia Moderna*, V (1955), pàg. 1-164. Volem recordar que reservem exclusivament el terme imposicions per a un determinat impost municipal que definirem més endavant i que, per tant, mai no serà utilitzat com a sinònim d'impost en sentit genèric.

comprès entre 1328 i 1462. Encara que aquest és el seu objectiu, inclou també un capítol introductori on tracta d'establir els orígens de les impositcions. Com que aquests específics impostos indirectes foren un dels pilars de la fiscalitat municipal i els únics que han estat estudiats durant un període ampli, les impositcions s'han convertit, encara que de forma vaga, en un dels eixos fonamentals a través dels quals s'estableix l'evolució general del sistema fiscal municipal a Barcelona. Però aquesta evolució no es pot seguir exclusivament a través de les impositcions i, a més, el treball de Broussolle es fonamenta en un seguit d'equívocs. Per tant, abans de proposar la nostra cronologia, haurem de delimitar el paper de la fiscalitat indirecta en el municipi de Barcelona.

La fiscalitat indirecta a Barcelona: lleudes i impositcions

El primer error de Broussolle prové de confondre els diferents impostos indirectes que es recaptaven a la ciutat comtal. En general, podem establir-ne dos grans grups: per una banda, el conjunt d'impostos indirectes que formaven part del patrimoni reial (lleudes, passatges i mesuratges) i, per l'altra, les impositcions municipals.

Com és sabut per tothom, Barcelona fou sempre una ciutat reial. Això vol dir que el monarca era el seu senyor i com a tal percebia diverses rendes que formaven el que anomenem el patrimoni reial. No entrarem aquí a descriure aquest conjunt de rendes;⁵ de moment, ens centrarem només en una breu descripció de la fiscalitat indirecta vinculada al patrimoni reial amb la intenció de diferenciar-la clarament de la municipal.

En un centre menestral i, sobretot, comercial com la Barcelona baixmedieval, la fiscalitat indirecta era una font de recursos important, sovint molt més utilitzada que no pas la directa. A partir de la conquesta franca de la ciutat el 801 trobem mencions de drets sobre el mercat, i des d'aquesta data fins a principis del segle XIII es desenvolupà un conjunt d'impostos sobre la compra-venda i la circulació de mercaderies que cristal·litzaren al voltant de tres tipus: les *lleudes*, els *passatges* i els *mesuratges*. En el cas de Barcelona, aquests tres tributs estaven clarament diferenciats. Per *lleuda* s'entenia l'impost que incidia sobre la compra-venda de mercaderies. El *passatge* gravava la circulació d'aquestes, tant per via terrestre com per via marítima. En canvi, el *mesuratge* era la taxa que s'havia de pagar per l'ús de la mesura pública; però, com que aquesta darrera, en principi, era obligatòria en tota transacció comercial, el mesuratge es convertia en un impost que, com la lleuda, gravava també la compra-venda de mercaderies.

Des del segle XIII almenys, quan comencem a tenir descripcions d'aquests impostos, les mercaderies gravades per les lleudes i els passatges de Barcelona es trobaven reunides en quatre grups: la lleuda reial i de Mediona; la lleuda del vi; la lleuda del peix i de les olles; i les lleudes de les moles de terra, de mar i el cavall-fust. La major part dels productes sotmesos a aquests dos tipus d'impost (lleudes i passatges) es trobaven reunits a la lleuda reial i de Mediona, que rebia aquest nom perquè els seus beneficis es repartien entre la monarquia i els descendents de Guillem de Mediona.⁶ Les altres tres tenien altres propietaris i afectaven el vi, el peix i l'obra de terrissa i les moles, respectivament.

Pel que fa als mesuratges, n'existien diversos vinculats a les diferents mesures

5. Objecte central de la nostra tesi doctoral, *El patrimoni reial a la ciutat de Barcelona (segles XIII i XIV)*, que esperem llegir molt aviat.

6. Fruit del repartiment fet entre Jaume I i Guillem de Mediona el 1222, el document del qual descriu les tarifes i els productes afectats per aquests impostos (Miguel GUAL CAMARENA, *Vocabulario del comercio medieval*, Barcelona, 1976, doc. I, pàg. 56-65, amb un comentari sobre les anteriors edicions a les pàg. 28-30). Se'n conserven també una versió del segle XII, editada per Jaume SOBREQUÈS I CALLICÓ i

locals. A Barcelona, els mesuratges afectaven dos tipus de mesures: les de capacitat i les de pes. Dins el primer grup s'inclou la Quartera o Dret de Còps, el Quartà de l'oli i el Roldor; mentre que en el segon hi trobem el Pes o Quintar i la Farneria. Aquests cinc mesuratges abastaven una gran part dels productes comercials a la ciutat.⁷

En principi, la gestió d'aquests impostos era una de les tasques del batlle de la ciutat, que els recaptava amb l'ajuda dels lleuders i mesuradors. Ara bé, almenys des del segle XIII, la forma més normal de gestió era l'arrendament i, per tant, la funció del batlle quedava reduïda a la solució dels conflictes que la recaptació d'aquests impostos generava i a la percepció dels diners dels arrendaments, una funció, aquesta última, que també va perdre a finals del segle XIII amb l'aparició del batlle general de Catalunya. Per tant, la gestió d'aquests impostos quedava circumscrita a l'àmbit de l'administració del patrimoni reial, on el municipi de Barcelona no tenia cap tipus de participació, a diferència del que veurem en el cas de la fiscalitat directa.

Pel que fa a la seva incidència social, aquest conjunt d'impostos percebuts a Barcelona gravava principalment els forasters. Probablement en aplicació de les antigues franqueses de la ciutat, els seus habitants no els havien de pagar;⁸ ara bé, mentre que l'exempció del pagament de lleudes i passatges era total, aquesta era només parcial en el cas dels mesuratges, ja que en pagaven la meitat. Per tant, aquests impostos gravaven sobretot tots aquells que no eren ciutadans de Barcelona. No obstant això, entre aquests hi havia també excepcions: algunes ciutats de la Corona d'Aragó aconseguiren una franquesa general d'aquest tipus d'impostos a tots els regnes. Però s'ha d'anar amb compte a l'hora de valorar l'abast d'aquestes franqueses, perquè, quan el monarca les concedia, alliberava del pagament de la part dels impostos que posseïa en aquell moment. Així, per exemple, de l'anomenada lleuda reial i de Mediona que, com hem dit, estava repartida entre el rei i els descendents de Guillem de Mediona, el monarca només en podia afranquir la seva part.

No entrarem aquí en l'anàlisi detallada dels orígens d'aquests impostos. Creiem que el conjunt de lleudes, passatges i mesuratges barcelonins es desenvolupà sobre la base dels antics impostos francs, els quals sofriren diverses transformacions posteriors. Probablement, els canvis principals succeïren en temps de Ramon Berenguer III, i la composició definitiva d'aquestes rendes s'acabà de perfilar durant el segle XII a partir de les iniciatives fiscals dels veguers-castlans de la ciutat, especialment de Berenguer Ramon de Castellet i els seus descendents. Aquest procés no sols va consolidar el conjunt d'impostos indirectes que hem vist sinó també el seu repartiment entre els senyors de la ciutat –el comte-rei, els seus cas-

Sebastià RIERA i VIADER, «La lleuda de Barcelona del segle XII», *Estudis Universitaris Catalans*, XXVI (1984), pàg. 329-346, i per Stephen BENSCH, *Barcelona and its rulers, 1096-1291*, Cambridge, 1995, doc. I, pàg. 414-415, i alguns llibres de comptes de la seva recaptació a l'ACB (Arxiu de la Catedral de Barcelona), el primer de febrer de 1434, publicat per Roser SALICRÚ i LLUCH, *El tràfic de mercaderies a Barcelona segons els comptes de la lleuda de Mediona (febrer de 1434)*, Barcelona, 1995.

7. Concretament, la Quartera o Dret de Còps gravava els cereals, els llegums, la fruita seca i la sal; el Roldor, les herbes utilitzades en la blanqueria, principalment el roldor, l'espígol, el llentiscle i la fulla de cànem; el Quartà de l'oli, l'oli; el Quintar, tots els productes que es venien en mesura de pes; i la Farneria, la farina.

8. El 844 Carles el Calb eximia els barcelonins de certs tributs, un dels quals era el *teloneum*, un precedent de les lleudes i dels passatges de la ciutat (ACB, LAEC (Libri Antiquitatis Ecclesie Cathedralis), I, f. 1, doc. 1, (11 de juny del 844); Ramon D'ABADAL i DE VINYALS, *Catalunya Carolingia*, Barcelona, 1926-1950, vol. II (*Els diplomes carolingis a Catalunya*), pàg. 422-425. Així, en principi, els ciutadans de Barcelona eren francs d'aquest tipus d'impostos, però això no impedí que hi haguessin intents per part dels comtes de Barcelona d'introduir nous drets sobre el mercat barceloní. Així, per exemple, Ramon Berenguer III creà el dret de quint del qual el propi Ramon Berenguer III feu francs els ciutadans de Barcelona el 1117 (Antonio DE CAPMANY y DE MONTPALAU, *Memorias históricas sobre la Marina, Comercio y Artes de la antigua ciudad de Barcelona*, Barcelona, 1961-63, vol. II-1, doc. I). D'aquesta manera, tot i aquests intents, sembla que la ciutat aconseguí mantenir o renovar les seves franqueses.

tlans i el bisbe— tal com queda reflectit definitivament en el pacte de 1222 entre Jaume I i Guillem de Mediona.

A partir d'una relectura molt particular de la confusa informació aportada per Carreras Candi,⁹ Jean Brousolle considera que aquests canvis i els nous drets apareguts en aquest període, els anomenats *usatici novi*, eren l'origen de les impositcions municipals. Segons l'historiador francès, aquests drets, introduïts per Ramon Berenguer III i vinculats al veguer de Barcelona, van passar a mans dels consellers de la ciutat després d'una llarga evolució, molt imprecisament explicada, al mateix temps que els antics drets senyorials del comte foren adquirits o abolits a canvi de les quantioses ajudes concedides per la ciutat al monarca per subvencionar les grans conquestes territorials.¹⁰

Res més lluny de la realitat. Els *usatici novi*, o una part d'ells, eren efectivament nous drets que gravaven la compra-venda i circulació de mercaderies, però quedaven inscrits en el conjunt de lleudes, passatges i mesuratges de la ciutat; per tant, s'han d'emmarcar en el procés de formació de la fiscalitat indirecta vinculada al patrimoni reial, un conjunt d'impostos que es mantingué vigent almenys fins el segle XVIII i que no té cap relació ni cap continuïtat històrica amb les impositcions municipals.

És important remarcar-ho perquè aquesta confusió de Brousolle s'ha convertit en un tòpic historiogràfic, repetit sense parar en treballs posteriors, fins i tot en els més recents. Dos errors fonamentals en deriven. Per un costat, el treball de Brousolle ha fomentat la creença que la ciutat de Barcelona recaptava impositcions des del segle XII. I per un altre, la seva lectura permet deduir que les lleudes, els passatges i els mesuratges desapareixeren durant la Baixa Edat Mitjana quan, com hem dit, es mantingueren vigents almenys fins el segle XVIII.¹¹

A partir d'aquestes precisions inicials, cal preguntar-se: ¿què són i quan aparegueren les impositcions municipals a Barcelona?

Les impositcions municipals barcelonines eren també impostos indirectes que gravaven principalment, encara que no exclusivament, la compra-venda de mercaderies.¹² Aquest conjunt d'impostos rebé diversos noms: *cises*, *almoines*, *ajudes* o *impositcions*, però fou aquest últim nom el que acabà consolidant-se a Catalunya. A partir del segle XIV, les impositcions van esdevenir la font principal de finançament dels municipis.

Les primeres impositcions conegudes a Barcelona són de 1286, concedides per Alfons II per a la construcció de les muralles de la ciutat.¹³ Aquesta *cisa* s'estengué el 1288 a tot Catalunya dins les terres del rei i de l'Església i, molt probablement, serví de model per a la cisa general concedida el 1289 a les Corts de Montsó i renovada per dos anys el 1292 a les Corts de Barcelona.¹⁴ No coneixem els productes

9. Francesch CARRERAS Y CANDI, *La ciutat de Barcelona*, Barcelona, s.d., pàg. 268-270 i 637-640. L'aparent llista i explicació de les impositcions municipals (pàg. 640-665) és una relació dels diferents impostos recaptats a la ciutat, dels quals només una part són impositcions.

10. BROUSOLLE, «Les impositions municipales», pàg. 9-12.

11. A partir de la seva consolidació a principis del segle XIII, les lleudes, els passatges i els mesuratges s'anaren adaptant a les novetats de l'activitat comercial de la ciutat (SALICRÚ, *El tràfic de mercaderies*, pàg. 5-7) i, probablement, els principals canvis afectaren la seva propietat, que va passar de mans del rei i de la noblesa a rics ciutadans barcelonins i a la Pia Almoïna.

12. Així, a partir de 1353 la impositció de la farina gravava els cereals que es portaven a moldre i no els que es venien o compraven a la ciutat (Pere ORTÍ, «El forment a la Barcelona baixmedieval: preus, mesures i fiscalitat (1283-1345)», *Anuario de Estudios Medievales*, 22 (1992), pàg. 401).

13. ACA (Arxiu de la Corona d'Aragó), C (Cancelleria), perg. CC (Consell de Cent), núm. 97 (29 de març de 1286); = *AHCB* (Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona), Manuscrits, núm. 3, f. 1r-v; Antonio María ARAGÓ i Mercedes COSTA, *Privilegios reales concedidos a la ciudad de Barcelona*, Barcelona, 1971, doc. 27. Sembla, però, que aquesta cisa fou una concessió de Pere II confirmada per Alfons II en aquest document.

14. Manuel SÁNCHEZ MARTÍNEZ, *El naixement de la fiscalitat d'Estat a Catalunya (segles XII-XIV)*, Vic/Girona, 1995, pàg. 54-57.

que gravaven aquestes cises ni les seves tarifes, només sabem que eren un impost sobre la compra-venda de mercaderies.¹⁵ Caldrà esperar fins el 1314-1315 per tornar a trobar impositcions a la ciutat i per poder conèixer, per primer cop, la seva composició.¹⁶ A partir de 1330 la ciutat de Barcelona recaptà impositcions de forma continuada, encara que els productes gravats i les tarifes anaren canviant.

El segon equívoc de Broussolle el trobem quan analitza el procés pel qual el municipi va adquirir la plena capacitat per recaptar i modificar els productes i les tarifes de les impositcions de Barcelona. En primer lloc, segons aquest autor, el *Recognoverunt proceres* (1284) consagrava ja la capacitat del municipi per recaptar impositcions. En segon lloc, considera que fins el 1330 aquestes eren encara transitòries, tot i que progressivament més freqüents, i que, malgrat la concessió de 1284, necessitaven el consentiment indirecte del monarca. Finalment, creu que fou la guerra contra Gènova de 1330 la que consolidà les impositcions com una institució municipal estable i autònoma del monarca. Vegem la consistència d'aquests arguments.

Primerament, el *Recognoverunt proceres* no dedica cap capítol a les impositcions i, a més, Broussolle basa la seva afirmació en una referència a Carreras Candi, quan aquest està parlant d'un privilegi de Pere III del 1363!¹⁷ D'aquesta manera, s'entén la contradicció que per a Broussolle suposa el fet que fins a 1330 les impositcions fossin transitòries i necessitessin del permís reial, malgrat la pretesa concessió de 1284.

En segon lloc, Broussolle confon el fet cert que el municipi recaptés de forma permanent impositcions a partir de 1330 amb el fet que el municipi hagués adquirit lliures competències en matèria d'impositcions. Com que partia de la idea d'una municipalització total d'aquests impostos des de 1330, ja no es va preocupar d'investigar si, amb posterioritat a aquesta data, el rei concedia o no permisos per recaptar-les. Si hagués revisat algun dels llibres de privilegis de la ciutat, s'hauria adonat que la concessió per recaptar impostos indirectes fou una de les regalties més ben guardades per la monarquia i que, per tant, la ciutat de Barcelona no podia recaptar lliurement impositcions sense el permís reial ni abans ni després de 1330. Com veurem en detall més endavant, les impositcions municipals serviren principalment per finançar les ajudes concedides per la ciutat a la monarquia i vinculades sobretot a la guerra. Va ser precisament la cadència d'aquests donatius la que marcà el ritme de les impositcions abans i després de 1330. No fou fins a la dècada dels 50 del segle XIV, i a causa del continu encavalcament d'ajudes quan, *de facto* i no *de iure*, el municipi adquirí lliures competències en matèria d'impositcions.

Per tant, el que ens interessa remarcar en aquest moment és, en primer lloc, que les impositcions municipals no tenen el seu origen al segle XII; en segon lloc, que existien dos conjunts d'impostos indirectes que no tenien cap relació entre ells, un municipal i un altre dins l'esfera del patrimoni reial; en tercer lloc, que el desenvolupament de les impositcions municipals no suposà la desaparició dels antics tributs vinculats al patrimoni reial i que cal anar amb compte de no confondre'ls, ja que sovint tenen noms semblants;¹⁸ i, finalment, que el municipi barceloní no

15. *"Illam ordinacionem sive cisam, quam vos ordinavistis facere, colligere et recipere de omnibus vic-tualibus et aliis rebus venalibus que venduntur in Barchinona"*. Vegeu nota 13.

16. ACA, C, reg. 211, f. 227v (28 d'octubre de 1314); CAPMANY, *Memorias*, vol. II-1, doc. 91; ACA, C, perg. CC, núm. 116 (14 d'abril de 1315); =AHCB, Manuscrits, núm. 3, f. 15r-18v; =AHCB, Manuscrits, núm. 14, f. 29r-30r; CAPMANY, *Memorias*..., vol. II-1, doc. 97; ARAGÓ i COSTA, *Privilegios reales*..., doc. 63; ambdós documents també els trobareu editats en aquesta mateixa revista a: MANUEL ROVIRA i SOLÀ i SEBASTIÀ RIERA i VIADER, «Les ajudes concedides per la ciutat de Barcelona a Jaume II, 1314-1326».

17. BROUSSOLLE, «Les impositicions municipales», pàg. 12, i CARRERAS CANDI, *La ciutat*..., pàg. 578.

18. Amb els termes Quartera i Pes tant es podia fer referència als mesuratges de la Quartera o Dret de Còps i al del Pes o Quintar com a les impositcions de la Quartera i el Pes.

adquirí de dret la lliure capacitat per recaptar impositcions a partir de 1330. En suma, la fiscalitat indirecta municipal i, sobretot, el fet que es recapessin o no impositcions a la ciutat, constitueix un element important en el procés cap a un sistema fiscal municipal, però no l'únic.

La construcció del sistema fiscal municipal

Un cop superat el primer escull, centrem-nos en l'objectiu del nostre article, que era traçar una primera cronologia de les competències fiscals del municipi fins a la consolidació d'un veritable sistema fiscal. L'especial vinculació entre les activitats fiscals del municipi i la monarquia fa que sovint aquestes es qualifiquin de municipals o de reials segons l'aspecte que es tracti. És aquesta problemàtica precisament la que ens porta a establir criteris per determinar quan l'activitat fiscal i financera d'una institució constitueix un sistema fiscal i quan el podem qualificar de municipal.

En primer lloc, creiem que només podem parlar d'un sistema fiscal quan existeixen uns impostos, unes institucions recaptadores i unes formes de distribució de l'impost estables i consolidades; o, dit d'una altra manera, quan existeixen uns mecanismes regulars i permanents de percepció i distribució de renda.

En segon lloc, per poder qualificar un determinat sistema fiscal com a municipal, el municipi ha de reunir un conjunt de competències que plasmin una autonomia fiscal. Bàsicament creiem que, almenys, el municipi ha de poder decidir quan i quin tipus de fiscalitat s'estableix a la ciutat, recaptar els impostos i, finalment, participar activament en la seva distribució.

Com veurem en detall, l'acumulació d'aquestes prerrogatives i, sobretot, l'exercici regular d'aquestes no arribà a quallar fins a la segona meitat del segle XIV, fruit d'un llarg procés que arrenca de l'activitat del municipi com a recaptador de la quèstia reial.

Les primeres competències fiscals del municipi: la quèstia reial i les lles municipals (segle XIII)

Dins el conjunt de rendes que formaven el patrimoni reial hi trobem un impost directe, la quèstia. Ara bé, l'evolució d'aquest tribut patrimonial fou completament diferent a la que hem vist per a les lleudes, els passatges i els mesuratges, perquè, en aquest cas, només hi havia un impost, el reial, i, sobretot, perquè el municipi tenia unes competències importants en la seva recaptació, que constituïren les primeres funcions fiscals dels municipis medievals. Vegem una mica més detingudament en què consistia la quèstia reial.

El monarca, com qualsevol senyor feudal, tenia el dret d'exigir als seus homes i dones una quantitat arbitrària que s'anomenava quèstia. Durant el segle XIII aquesta quantitat s'anà fixant dins uns límits més o menys variables al mateix temps que es convertia en pràcticament anual. En el cas de les comunitats urbanes, la quèstia s'establí de forma global per a cada ciutat o vila i, el que és més important, eren les mateixes comunitats, sovint molt abans que fossin reconegudes com a municipis, les que s'encarregaven de repartir-la i de recaptar-la a través d'un impost directe diferenciat segons la riquesa moble i immoble de cada veí.¹⁹ Almenys des de mitjan segle XIII, les comunitats urbanes exercien un altre paper important, el de negociar amb el rei la quantitat que havien de pagar en concepte de quèstia. Com acabem de dir, aquesta participació activa del municipi, primer negociant la quèstia i després repartint-la i recaptant-la sense necessitat d'ulteriors permisos reials,

19. M. TURULL, «La hacienda municipal y la tributación directa en Cataluña durante la Edad Media. Planteamiento general», *Revista de hacienda autonómica y local*, XXII (1992), pàg. 9-80.

constitueix un dels principals trets diferencials respecte al que hem vist en el cas de la fiscalitat indirecta vinculada al patrimoni reial.

Tot i que probablement la quèstia reial neix de les noves i arbitràries exaccions que s'imposaren en el marc de les senyories durant la revolta feudal de mitjan segle XI,²⁰ en els capbreus comtals de mitjan segle XII encara apareix escadusserament.²¹ En canvi, diverses notícies del regnat de Pere I semblen suggerir ja una generalització de la percepció de la quèstia a tot el patrimoni reial.²²

Ignorem encara la conceptualització exacta de l'impost durant aquest període. Però des de mitjan dos-cents trobem una identificació entre quèstia i subsidi: el monarca, en determinats casos degudament justificats (coronació, matrimoni d'algun membre de la família reial, campanyes militars, deutes, etc.), demanava un *subsídium* que suposava la petició d'una quantitat a l'alça respecte a la que cada ciutat o vila reial acostumava de pagar en concepte de quèstia. Un cop feta la petició, els síndics de cada ciutat o vila negociaven una reducció per apropar la quantitat demanada a la que normalment pagaven *pro questia*.

Tot i que ens movem en el terreny de la hipòtesi, creiem que aquesta particular dinàmica responia a dues causes principals: en primer lloc, la progressiva fixació de la quèstia en unes quantitats cada cop menys variables disminuïa el producte global d'aquest impost; i en segon lloc, el fet que cada cop més ciutats i viles reials aconseguissin franquesses, algunes totals i perpètuas, d'altres parcials i temporals, reduïa considerablement l'àmbit de la seva percepció.²³ Davant l'esmentada reducció dels ingressos que aquests fets generaven, la monarquia intentava justificar cada petició de subsidi amb la intenció, per una banda, de fer participar a aquells nuclis francs de quèstia i, per l'altra, que aquells que no eren francs paguessin una quantitat superior a la quèstia habitual.

D'aquesta manera, es pot observar que el rei tenia el dret d'exigir *ex debito* quèsties només als llocs no exempts, mentre podia demanar subsidis *de gratia* a tot el conjunt de les ciutats i viles reials. En aquest últim cas, havien de ser degudament justificats pel rei i seguidament negociats amb cada nucli del patrimoni reial. En última instància, si aquests es negaven a participar al subsidi, el rei sempre podia exigir la quèstia als llocs no exempts. La conceptualització clara de les diferències entre quèsties i subsidis només es troba quan una ciutat o vila era franca de quèstia, com serà el cas de Barcelona a partir de 1300.²⁴

20. Pierre BONNASSIE, *Catalunya mil anys enrera (segles X-XI)*, Barcelona, 1981, vol. II, pàg. 54-55.

21. Vegeu T. N. BISSON, *Fiscal accounts of Catalonia under the early count-kings (1151-1213)*, Berkeley/Los Angeles, 1984, i Josep Maria SALRACH MARÉS, «La renta feudal en Cataluña en el siglo XII: estudio de las honores, censos, usos y dominios de la casa de Barcelona», dins M. SÁNCHEZ (comp.), *Estudios sobre renta, fiscalidad y finanzas en la Cataluña bajomedieval*, Barcelona, 1993, pàg. 67-68.

22. Així, en la frustrada *Magna Carta* de 1205, segons Bisson, el rei retenia la percepció de lleudes, quèsties i albergues en el seu domini (T. N. BISSON, «An 'unknown charter' for Catalonia (1205)», dins *Medieval France and her Pyrenean neighbours. Studies in early institutional history*, London, Ronceverte, 1989, pàg. 199-212; M. SÁNCHEZ, *El naixement...*, pàg. 40). O a les Corts de Lleida de 1214, on es concedí com a gràcia especial l'exempció temporal de quèstia fins a la pubertat de Jaume I, cosa que pot fer pensar ja en una percepció regular d'aquest impost (Gener GONZÁLVOR I BOU, *Les constitucions de Pau i Treva de Catalunya (segles XI-XIII)*, Barcelona, 1994, pàg. 140).

23. Vegeu els casos de Figueres, Palamós, Vic, Almenar, L'Arboç, Manresa i El Bruc-Sant Pau de la Guàrdia a M. SÁNCHEZ, «'Questie' y subsidios en Cataluña durante el primer tercio del siglo XIV: el subsidio para la cruzada granadina (1329-1334)», *Cuadernos de Historia económica de Cataluña*, XVI (1977), pàg. 16-17.

24. Aquesta distinció s'expressa de forma precoç i força clara en el cas de Sant Celoni el 1203: «*Predicti etiam homines [de Sant Celoni] non teneatur dare tollam vel questiam prefato Hospitali [orde de l'Hospital de Sant Joan de Jerusalem]. Si tanta rationabile causa et evidens necessitas domui Hospitalis emerit, possit postulare entuitu caritatis et contemplacione religionis et reverencie ab eis subsidium moderatum*» (Josep M. PONS GURI, «Document sobre la jurisdicció senyorial a Sant Celoni», dins *Recull d'estudis d'història jurídica catalana*, Barcelona, 1989, pàg. 235).

Barcelona, com qualsevol ciutat reial, estava en principi sotmesa al pagament de la quèstia. La primera menció clara de la seva percepció és de 1188,²⁵ encara que la llista de ciutadans de Barcelona de 1145 podria estar relacionada amb la recaptació d'aquest impost.²⁶ Cal esperar al segle XIII per trobar les primeres notícies de les quantitats pagades per la ciutat en concepte de quèstia. Així, el 1208 la quèstia de Barcelona fou de 36.000 sous per als cristians i 12.000 per als jueus,²⁷ mentre que el 1222 fou de 20.000 sous.²⁸ També en aquesta època es perfilà la participació dels mateixos ciutadans de Barcelona en el repartiment de les talles per pagar les quèsties i els serveis veïnals segons la riquesa de cadascú (*per solidum et per libram*).²⁹ A partir de la segona meitat del segle XIII les referències comencen a ser molt més abundants. És en aquest període quan creiem que la quèstia s'anà convertint en un impost pràcticament anual i que la quantitat es va anar fixant dins uns límits variables que, pel cas de Barcelona, oscil·laven entre els 60.000 i els 100.000 sous.³⁰

La percepció de la quèstia a la ciutat comtal es mantingué fins el 1299, quan Barcelona obtingué la franquesa a canvi de condonar un deute de 250.000 sous i 2.000 dobles que els reis havien anat acumulant des dels temps de Pere II i en reconeixement de la multitud de serveis prestats a la monarquia.³¹ Aquest privilegi tenia una enorme importància perquè tallava de soca-rel l'obligació de la ciutat a contribuir al tresor de la corona quan aquesta ho exigís. Com ja hem assenyalat i ho veurem en detall més endavant, no es trencava del tot la vinculació fiscal de la ciutat amb el rei, perquè aquest podia seguir demanant subsidis, però a partir d'aquell moment tota contribució de la ciutat havia de ser negociada i amb consentiment exprés. A partir de les possibilitats de negociació obertes en el marc dels subsidis desvinculats de la quèstia, la ciutat va poder construir el seu propi sistema fiscal.

Així doncs, la participació del municipi en la negociació i la posterior recaptació de les quèsties/subsidis del segle XIII constitueix la primera activitat fiscal del municipi barceloní. És a partir d'aquesta funció i no al voltant de la fiscalitat indirecta que es pot observar una relació entre el patrimoni reial i el futur sistema fiscal municipal. Resulta curiós que fos a través de la participació municipal en la gestió de la quèstia, un impost directe, que es comencessin a desenvolupar les bases d'un sistema fiscal municipal que s'edificaria, tanmateix, sobre uns impostos indirectes, les imposicions.

Secundàriament, les comunitats urbanes tenien la possibilitat de recaptar impostos per a les seves necessitats, fins i tot abans de la seva plena configuració jurídica com a municipis. Això es traduïa durant el segle XIII en la facultat de fer talles, o sigui un impost directe, per a pagar les despeses del municipi: l'anomenat

25. ACA, C, perg. d'Alfons I, núm. 478 (16 de març de 1188); BISSEAU, *Fiscal accounts...*, vol. II, doc. 69.

26. PHILIP BANKS, «The inhabitants of Barcelona in 1145», *Acta/Mediaevalia*, 9 (1988), pàg. 144-166, i BENSCH, *Barcelona and its rulers...*, pàg. 66-67.

27. ACA, C, perg. de Pere I, núm. 324 (6 de juny de 1209); BISSEAU, *Fiscal accounts...*, vol. II, doc. 125.

28. ACA, C, perg. de Jaume I, núm. 186 (11 de gener de 1222).

29. ACA, C, perg. de Jaume I, núm. 290 (22 d'abril de 1226); AMBROSIO HUICI MIRANDA i MARÍA DESAMPARADOS CABANES PERCOURT, *Documentos de Jaime I de Aragón*, 1976-1988, vol. I, doc. 81, pàg. 163-164; TURULL, «La hacienda municipal...», pàg. 34-38.

30. ACA, C, reg. 8, f. 24r (26.XI.1255): 100.000 sous; reg. 10, f. 31v-32r (14.I.1258): 80.000 s.; reg. 8, f. 42r-43v (11.VII.1259): 100.000 s.; reg. 8, f. 55r-57v (20.VII.1261): 60.000 s.; reg. 15, f. 10v (13.III.1266): 60.000 s.; reg. 16, f. 144v (12.III.1269): 80.000 s.; reg. 19, f. 50r-v (4.XI.1273): 100.000 s.; reg. 19, f. 187v (desembre de 1274): 80.000 s.; reg. 33, f. 73r (13.XII.1275): 80.000 s.; reg. 20, f. 350v (12.VI.1276): 80.000 s., de la qual es conserven cinc èpoques de pagament (AHCB, Pergamins, carpeta 1, núm. A-42 (8.VI.1276), A-43 (11.VII.1276), A-44 (27.XI.1276), A-45 (8.XII.1276), A-46 (12.I.1277)); ACA, C, reg. 51, f. 3 (1.XII.1281): 80.000 s.; AHCB, pergamins, carpeta 2, núm. A-70 (5.XII.1284): 100.000 s.; ACA, C, reg. 68, f. 35r (1.III.1286): 100.000 s.; reg. 68, f. 52v (25.X.1287): 60.000 s.; reg. 82, f. 118v (1.V.1291): 100.000 s.; reg. 324, f. 174r (27.II.1296): 100.000 s.; reg. 108, f. 22r (3.V.1297): 60.000 s.; cit. BENSCH, *Barcelona and its rulers...*, pàg. 318-319.

31. AHCB, Manuscrits, núm. 14, f. 1r-2r (31 de desembre de 1299).

servitium vecinale.³² Les talles servien per pagar petites despeses que generava el municipi, com ara enviar uns síndics a les Corts o a negociar la quèstia amb el rei, efectuar algunes obres públiques,³³ fer consultes o emprendre accions judicials, etc. Com que el municipi no tenia fonts de finançament regulars, actuava a crèdit, retornant les quantitats degudes quan es feia la talla.³⁴ Però, atès que les despeses normals eren poc importants, aquestes no acostumaven a generar talles particulars; s'esperava a fer la talla per pagar la quèstia, afegint els deutes del municipi a la quantitat a recaptar. O sigui, que al voltant de la quèstia reial gravitava tota l'activitat fiscal del municipi durant el dos-cents.

El petit volum de despeses dels municipis de segle XIII està íntimament relacionat amb el paper que exercien. Els municipis nasqueren com a reconeixement de la personalitat jurídica de les comunitats veïnals per part del rei, i se'ls va anar dotant d'uns organismes representatius, sobretot en aquelles comunitats amb un teixit social més complex, i d'unes primeres competències. En primer lloc, competències de representació de la comunitat enfront del senyor, el rei en aquest cas; en segon lloc, competències de col·laboració amb els oficials d'aquest, veguer i batlle, especialment en el camp normatiu; i en tercer lloc, competències de tipus fiscal en el repartiment i la recaptació dels impostos directes del senyor. Progressivament, el municipi va anar rebent la possibilitat de realitzar actuacions directes: alguna obra d'interès veïnal, camins, ponts, etc., accions eventuais que durant el segle XIV s'anaren consolidant.³⁵

El sistema que hem vist per finançar aquestes despeses eventuais era la realització de les talles. Només quan el municipi assumia una obra pública d'una certa importància intentava cercar altres vies de finançament. Es podia negociar amb el rei que cedís una part de la quèstia, o tota, durant un temps, o que concedís permís per recaptar unes imposicions temporals destinades a cobrir les despeses de l'obra en qüestió.³⁶ Però, en tots els casos, eren formes que tenien sempre un caràcter excepcional i temporal.

Per tant, creiem que la principal activitat fiscal del municipi del segle XIII era la recaptació de la quèstia reial i que les talles realitzades per pagar les despeses municipals constituïen un simple apèndix. Per això no podem parlar encara de l'existència d'un sistema fiscal. Perquè pogués existir i justificar-se, calia que el municipi tingués unes competències executives que requerrissin uns recursos financers

32. Tal com queda regulat a Barcelona a partir del privilegi de 1226. Vegeu nota 29.

33. Així, per exemple, el 1296 Ramon Fiveller, canviador de Barcelona, rebia d'una talla els 3.000 s. que havia avançat al municipi per pagar als propietaris de les cases derruïdes per la reforma de la plaça dels Conills (*AHCB*, Pergamins, carpeta 2, núm. A-117, 28 de juliol de 1296).

34. Probablement, només es recorria a prestamistes, jueus o cristians, quan calia una quantitat important. Vegeu la nota anterior i Jaume SOBREQUÉS i Manuel ROVIRA, «Préstecs jueus a la ciutat de Barcelona en el segle XIII (1274-1294)», dins *Miquel Coll i Alentorn. Miscel·lània d'homenatge en el seu vuitantè aniversari*, Barcelona, 1984, pàg. 271-289). Creiem que el més normal era que, o bé la ciutat degués les quantitats despeses a aquells que les feien, o bé centralitzés els deutes en una persona, probablement un canviador. Així, a Manresa el 1298 la ciutat establí un contracte amb Guillem Acursio a través del qual, a canvi de ser franc de les talles de la ciutat, es comprometia a prestar al municipi el que li demanés fins a 1.500 s. amb la promesa del municipi de retornar-los quan es fes la primera talla; en el cas que durant un any no es fes cap talla i el deute superés els 1.000 s. s'havia de fer una talla especial (*AHCM* (Arxiu Històric Comarcal de Manresa), Manuals del Consell, núm. 1, f. 14r-v, 1 de juny de 1298).

35. FONT RIUS, «La administració financiera...», pàg. 199-202; i del mateix autor, «Orígenes del règimen municipal en Cataluña», *Anuario de Historia del Derecho Español*, XVI (1945), pàg. 389-529, i XVII (1946), pàg. 229-585.

36. Així, les primeres imposicions de Barcelona foren concedides per finançar la construcció de les muralles (vegeu nota 13). Aquest tipus de concessions es mantenen durant el segle XIV, per exemple, per finançar les diverses reformes de la plaça del Blat (*ACA*, C, reg. 215, f. 203r-v (13 de desembre de 1317); *ACA*, C, perg. CC, núm. 280 (4 d'abril de 1350); ARAGÓ i COSTA, *Privilegios reales...*, doc. 169.

importants i, sobretot, regulars, i en aquella època no les tenia. Les funcions del municipi eren mínimes, i no perquè la vida urbana d'aleshores no ho exigís, sinó perquè aquestes funcions es realitzaven a través de l'estructura políticoadministrativa de la monarquia, principalment a través del batlle i del veguer. I és aquí on cal cercar la causa per la qual el municipi medieval trigà a desenvolupar un sistema fiscal propi en aquesta època, encara que no tenia cap impediment legal per fer-ho, sempre i quan es fes sobre la base de l'impost directe.

Tot i això, durant aquell segle s'anaren dibuixant les bases perquè es pogués desenvolupar posteriorment un sistema fiscal. El municipi tenia poder per recaptar impostos, directes de forma permanent i indirectes sempre que aconseguís un permís reial. Era, a més, una entitat amb capacitat negociadora amb el senyor en matèria fiscal, un paper que s'accentuà a partir de la franquesa de quèstia. I finalment, el municipi, poc a poc, va anar assumint la possibilitat d'exercir unes competències dins del nucli urbà que començaren a crear la necessitat d'uns recursos financers més regulars.

Malgrat la intensa participació del municipi de Barcelona en la realització de les talles, tant per pagar la quèstia com per les despeses municipals, aquesta activitat ha deixat pocs rastres a l'Arxiu municipal. Recordem que Barcelona aconseguí la franquesa de quèstia el 1299 i la primera gran sèrie de registres, els *Llibres del Consell*, comencen precisament just després d'aquesta franquesa, el 1300. Aquesta manca de documentació fa difícil de reconstruir l'activitat fiscal del municipi, sobretot durant el segle XIII. Però, com que el municipi mantingué el sistema de les talles per a pagar els subsidis reials fins a 1315 i les despeses municipals fins a 1330, a partir de la documentació del primer terç del segle XIV podem fer-nos-en una idea.³⁷

Dos trets principals caracteritzen l'activitat fiscal del dos-cents: per una banda, les despeses eren sempre primer que els ingressos i, per l'altra, cada recaptació era una activitat temporal i tancada. Només quan el municipi acumulava una quantitat respectable de deutes o quan havia de fer front a un subsidi reial començava un procés de recaptació, amb la creació d'una petita infraestructura fiscal, que, tanmateix, desapareixia un cop finalitzada la seva funció.

D'aquesta manera, coneguda la quantitat a recaptar, els consellers convocaven el Consell de Cent, que nomenava quatre talladors, *un dels més bonrats*, dos de la mà mitjana i un de menestrals, més un notari que feia les funcions d'escrivà de la talla. Aquests eren els encarregats de repartir la quantitat a recaptar. Per a fer-ho, realitzaven en primer lloc un manifest dels béns mobles i immobles dels ciutadans i dels forasters que tenien propietats a la ciutat a partir de les declaracions sota jurament dels mateixos contribuents, que podien ser comprovades posteriorment a través de la consulta dels veïns. I en segon lloc, a partir d'aquest manifest es repartia la quantitat a recaptar mitjançant la confecció de l'anomenat llibre de la talla.³⁸ Posteriorment, es nomenaven dos recaptadors que havien de collir els diners de cada contribuent, un per a les *tandes* de la Ciutat i del Mar i un altre per a les de la Celada i els Arcs.³⁹ Els diners recollits per aquests recaptadors eren centralitzats per un clavari que, en

37. Especialment del primer Manual del Consell (*AHCB*, Consell de Cent, XIII, núm. 1). També són molt útils les consultes que la ciutat de Girona i la de Manresa feren a la de Barcelona: *AHMG* (Arxiu Històric Municipal de Girona), I.1.2.7, lligall 1, i *AHCM*, Llibre I de privilegis, f. 56v-62r; agraïm a Marc Torres la notícia d'aquest últim document. Vegeu també TURULL, *La hacienda municipal...*; J. MORELLÓ, «Aproximació a les fonts fiscals de la Catalunya baixmedieval: llibres d'estimes, valies i manifests», *Anuario de Estudios Medievales*, XXII (1992), pàg. 425-442; i del mateix autor, «Consideracions al voltant d'una font de tipus fiscal: els llibres d'estimes de Reus», dins SÁNCHEZ, *Estudios sobre renta...*, pàg. 349-380.

38. *Ibidem*.

39. *AHCB*, Consell de Cent, XIII, núm. 1, f. 36r-37r. La recaptació de les talles suposava la divisió de la ciutat en quatre districtes fiscals anomenats *tandes*. Aquests districtes difereixen de la posterior

el cas de Barcelona, acostumava a ser un canviador que pagava els deutes del municipi o la quèstia/subsidi al porter reial encarregat de la seva recaptació. Finalment, el municipi nomenava uns auditors o *racionals* que inspeccionaven l'activitat de recaptadors i clavaris a partir dels llibres de comptes que aquests presentaven.⁴⁰ Aquest mètode no es modificà fins a l'arribada de les imposicions.

El desenvolupament del sistema fiscal municipal: els donatius del braç reial (primera meitat del segle xiv)

Recordem que Barcelona va quedar exempta de quèstia l'últim dia de 1299. A partir d'aquest moment la ciutat de Barcelona ja no estava obligada a contribuir a la monarquia sempre que aquesta ho exigís, però això no suposava el trencament total del vincle fiscal entre la ciutat i el rei, ja que aquest podia seguir demanant subsidis als quals la ciutat hi podia estar en certa manera obligada segons els motius adduïts. En aquests casos, però, el poder de la ciutat en la negociació creixia, tant en la determinació de la quantitat de l'ajuda com en la modalitat de l'impost amb el qual s'havia de pagar, al mateix temps que mantenia, evidentment, el control sobre la seva recaptació.

Naturalment, aquest procés no fou exclusiu de Barcelona; altres ciutats reials anaren aconseguint franqueses de quèstia, sobretot les més importants i, per tant, les que més pagaven.⁴¹ D'aquesta manera, la monarquia havia de negociar subsidis particulars progressivament amb més ciutats i amb les més importants. És aquí on podem trobar una de les causes per les quals aparegueren els primers donatius del braç reial concedits en Corts i Parlaments; per mantenir un cert vincle fiscal entre la monarquia i les principals ciutats reials i per la necessitat de pactar aquests subsidis amb un major nombre de ciutats.

De retruc aquests donatius suposaren també la definitiva desvinculació de les quèsties i els subsidis en aquelles poblacions que no eren franques de quèstia.⁴² Hem vist com en aquests llocs la petició d'un subsidi era un intent de la monarquia per aconseguir una quantitat superior a la que percebia en concepte de quèstia. L'aparició dels donatius del braç reial trencà aquesta dinàmica, desviant el subsidi cap al donatiu i fixant de forma definitiva la quèstia d'aquestes viles reials (1327). No entrarem aquí en l'anàlisi detallada d'aquest lent procés; només volem indicar que es materialitzà en els donatius del braç reial concedits entre 1323 i 1353-1355. No fou fins als anys 50 del segle xiv que aquests donatius perderen definitivament tot rastre de la quèstia.⁴³

Voldríem destacar que una gran part dels subsidis concedits entre 1323 i 1359 es vehicularen a través d'aquests donatius concedits en Corts i Parlaments, tot i que es mantingueren les ajudes concedides individualment per algunes ciutats, sobretot en nuclis de la importància de Barcelona.

La concessió col·lectiva d'aquests donatius pel braç reial tenia una repercussió

divisió de la ciutat en quarters. La principal diferència es troba en la tanda de la Ciutat, un districte que segurament corresponia a l'espai comprès dins les muralles d'origen romà. Les altres tres tandes eren la de la Celada, la dels Arcs i la del Mar. No coneixem els límits d'aquests districtes, però molt probablement agruparien un espai semblant al dels quarters de Sant Pere, del Pi i Mar-Framenors respectivament, excloent, evidentment, l'espai de la ciutat antiga.

40. *AHCB*, Consell de Cent, XIII, núm. 1, f. 94r-95r, 114v-117r i 120r-121r.

41. Aquest procés provocà la pèrdua d'importància financera de la quèstia per a la monarquia.

42. Vegeu SÁNCHEZ, *El naixement...*, pàg. 103-105.

43. Vegeu SÁNCHEZ, *El naixement...*, pàg. 89-134. La major part dels donatius concedits en les Corts i Parlaments d'aquest període resta inèdita. M. Sánchez i P. Ortí estan preparant l'edició de tots els donatius del segle xiv dins *Textos Jurídics Catalans* (Departament de Justícia de la Generalitat de Catalunya).

directa sobre l'activitat fiscal dels municipis, ja que aquests establien la quantitat que cada ciutat o vila havia de pagar i la modalitat d'impost amb la que s'havia de recaptar. Aquest fet té una importància crucial perquè les impositcions que recaptarà cada municipi per pagar aquestes profertes no seran creades *ex motu proprio* per cada municipi sinó que seran les aprovades per les Corts o Parlaments, encara que sovint trobem certes adaptacions als casos particulars de cada nucli urbà.

Barcelona constitueix un bon exemple del procés esmentat perquè la documentació permet reconstruir pràcticament totes les ajudes que realitzà durant el període comprès entre 1300 i 1360 i perquè possibilita la comparació del que es pactava en les ajudes particulars o en els donatius del braç reial amb l'activitat real del municipi.

Els primers donatius concedits després de la franquesa de quèstia no presenten novetats respecte a les quèsties/subsidis del segle XIII, ja que, malgrat ser negociats, foren pagats a través de l'impost directe i les quantitats concedides oscil·laren entre les que hem vist anteriorment.⁴⁴ Cal esperar a 1314-1315 per poder observar les primeres innovacions. Fou aleshores quan la ciutat de Barcelona recaptà altre cop impositcions, les primeres des de finals del segle XIII, per finançar una armada contra els musulmans.⁴⁵

Però fou la conquesta de Sardenya la que inaugurarà una nova etapa fiscal. A partir de 1320 es poden distingir quatre cicles fiscals que coincideixen amb les quatre dècades que van de 1320 a 1360 i que culminen amb la definitiva consolidació del sistema fiscal municipal. Intentarem justificar aquesta cronologia i destacar les característiques generals de cada període, advertint, però, que cada etapa mereixeria un estudi particular i que el que aquí exposarem és una primera aproximació i no les conclusions d'una investigació acabada.

El primer cicle fiscal: la conquesta de Sardenya (1320-1330)

Com acabem d'assenyalar, fou la conquesta de Sardenya la que inicià una nova etapa fiscal. Concretament, la ciutat concedí una primera ajuda de 15.000 lliures el 1321,⁴⁶ una de les ajudes particulars negociades per l'infant Alfons amb les ciutats franques de quèstia. Posteriorment, a les Corts de Barcelona de 1323 el braç reial votava un donatiu de dos anys que s'havia de pagar a través d'un impost directe,⁴⁷ una ajuda que la ciutat comtal parcialment doblà en una nova concessió particular.⁴⁸ Finalment, el 1326 Barcelona concedia un nou donatiu per a Sardenya de 10.000 lliures.⁴⁹ Tanca aquest primer cicle fiscal la contribució de la ciutat al matrimoni d'Alfons III, amb 100.000 sous, que, encara que quedi al marge de les ajudes per a Sardenya, coincideix exactament amb les dels anys 20 per la forma que adoptà.⁵⁰

44. Tenim documentades tres ajudes d'aquest tipus: el 1305, 50.000 s. (*AHCB*, Manuscrits, núm. 10, f. 285v-287v, 6 de setembre de 1305), el 1309, 100.000 s. (*AHCB*, Manuscrits, núm. 14, f. 2r-3v, 3 de juny de 1309) i el 1313, 60.000 s. (*AHCB*, Manuscrits, núm. 14, f. 1r-2r, 3 de novembre de 1313).

45. Vegeu nota 16. Sobre aquesta armada vegeu Charles-Emmanuel DUFOURCQ, *L'Espagne catalane et le Maghrib aux XIIIe et XIVe siècles*, Paris, 1966, pàg. 478-479.

46. *ACA*, C, perg. CC, núm. 31 (10 de desembre de 1321); = *AHCB*, Manuscrits, núm. 1, f. 14r-17r; = *AHCB*, Manuscrits, núm. 3, f. 20r-23v; ROVIRA i RIERA, «Les ajudes...», doc. 3; ARAGÓ i COSTA, *Privilegios reales...*, doc. 73.

47. *AHCT* (Arxiu Històric Comarcal de Tàrrrega), pergami núm. 26 (3 de novembre de 1323); = *ACA*, C, reg. 224, f. 105r-110v; = *AHCB*, Manuscrits, núm. 14, f. 16v-21v.

48. *AHCB*, Manuscrits, núm. 14, f. 28r-v (3 de juliol de 1324); = *AHCB*, Manuscrits, núm. 3, f. 29r-29v. L'impost votat a les Corts de 1323 consistia en una taxa per habitant i una altra sobre els béns mobles i immobles. Barcelona doblà la segona taxa durant el primer dels dos anys de l'ajuda.

49. *AHCB*, Manuscrits, núm. 15, f. 125r-127v (10 de gener de 1326); = *AHCB*, Manuscrits, núm. 3, f. 30r-33r; ROVIRA i RIERA, «Les ajudes...», doc. 4.

50. *AHCB*, Manuscrits, núm. 3, f. 37r-39v (1 de gener de 1329).

És una etapa clarament de transició per molts motius. A nivell general, els subsidis del braç reial encara es basaven en la negociació d'ajudes particulars amb les ciutats franques de quèstia i en la concessió de quèsties/subsidis per part de la resta, tot i que les Corts de Barcelona de 1323 suposessin el primer donatiu general del braç reial.

A nivell concret de la ciutat de Barcelona, les ajudes dels anys vint consolidaren les impositcions com l'impost destinat a finançar les ajudes concedides per la ciutat, però per a res més. La ciutat hagué de seguir fent les talles per pagar les despeses del municipi.⁵¹ Això va fer que les impositcions encara no esdevinguessin permanents, tot i que els lapses entre una recaptació i una altra siguessin cada cop més breus.⁵²

El tipus d'imposició és el mateix en tots els casos, seguint el model inaugurat el 1314-15: quatre impositcions, tres de les quals gravaven la compra-venda de cereals, de vi i de carn i una quarta sobre les naus que carregaven i descarregaven al port barceloní, amb un valor global de 6.367 lliures l'any 1329.⁵³

El segon cicle fiscal: la guerra contra Gènova (1330-1340)

Un nou cicle fiscal començà el 1330, motivat per la guerra contra Gènova. I s'inicià amb un fet molt peculiar. Davant l'obsessió reial per la croada contra Granada⁵⁴ i els reiterats conflictes amb Gènova, fou el municipi de Barcelona el que va haver de portar la iniciativa del conflicte bèl·lic, un paper sempre exercit per la monarquia, tant en les guerres anteriors com en les posteriors. D'aquesta manera fou el municipi barceloní el que va haver de negociar amb Mallorca i amb algunes ciutats de la Corona d'Aragó per tal d'organitzar les primeres armades contra Gènova. És cert que, un cop començat el conflicte i davant els fracassos en la preparació de la croada de Granada, finalment el rei reaccionà i encapçalà l'organització del conflicte amb Gènova, però Barcelona mantingué un protagonisme excepcional. Aquest fet explica la importància que Broussolle va donar a l'organització fiscal del municipi barceloní arran d'aquest conflicte.⁵⁵

El principal canvi a nivell fiscal i financer s'esdevé en el camp de les impositcions. Per una banda, es detecta una veritable eclosió, amb una enorme diversifi-

51. És durant aquests anys quan podem comparar per primer cop els ingressos generats per cadascun dels impostos. Així el 1326 s'havien recaptat via impositció 5.651 l. mentre que a través de l'impost directe s'havien recollit 80 lliures, 8 sous i 1 diner (AHCB, Consell de Cent, XIII, núm. 1, f. 120r-121r). S'ha de tenir en compte, però, que els ingressos per impositcions no corresponen a un any sencer sinó només a tres trimestres.

52. No sabem durant quant temps es perceberen les impositcions per pagar el donatiu de 1321. En canvi, per al 1326 les impositcions duraren fins el juliol de 1327, tot i que foren prorrogades fins l'1 de desembre de 1327 (AHCB, Manuscrits, núm. 3, f. 35r-35v, 27 de juliol de 1327), mentre que les impositcions per pagar els 100.000 s. per al matrimoni d'Alfons III començaren l'1 de febrer de 1329 i acabaren a finals de desembre de 1329 (AHCB, Consellers, C-VI, núm. 1), i les de 1330 no començaren fins l'octubre d'aquell any (*Ibidem*, núm. 2).

53. AHCB, Consellers, C-VI, núm. 1. Aquest és el valor de l'arrendament de les impositcions, ja que els diners realment ingressats podrien ser només 4.681 l., 6 s., 5 d., després de descomptar certes indemnitzacions als arrendataris de les impositcions de la quartera i el vi i després que molt probablement no es percebés l'últim trimestre.

54. M. SÁNCHEZ, *La Corona de Aragón y el reino nazarí de Granada durante el siglo XIV*, Barcelona, Universitat de Barcelona, 1974, [tesi doctoral inèdita].

55. BROUSSOLLE, «Les impositions municipales», pàg. 23-31. Sobre Barcelona i la guerra amb Gènova, vegeu Josefine MÜTGÉ i VIVES, «El Consell de Barcelona en la guerra catalano-genovesa durante el reinado de Alfonso el Benigno», *Anuario de Estudios Medievales*, 2 (1965), pàg. 229-256; de la mateixa autora, *La ciudad de Barcelona durante el reinado de Alfonso el Benigno (1327-1336)*, Barcelona, 1987, pàg. 309-324; i també, «La guerra contra Gènova de 1330-1335: documentació barcelonina», *Miscel·lània de Textos Medievales*, 6 (1992), pàg. 47-100.

cació dels productes gravats per aquest impost indirecte i un augment important de les tarifes, la qual cosa provocà un augment espectacular dels ingressos generats per les impositcions, des de les 6.367 lliures de 1329 a les 41.347 de 1330-1331.⁵⁶ Per l'altra, les impositcions deixaren de ser només una via per finançar les ajudes a la monarquia o les despeses excepcionals motivades per la guerra i esdevingueren també la font de finançament regular del municipi. Això suposà que aquest deixà de recaptar diners a través de les talles, almenys de forma regular com fins aleshores. Al mateix temps, provocà una profunda transformació del funcionament fiscal i financer del municipi: a partir d'aquest moment l'existència d'uns ingressos regulars obligà a tenir una infraestructura fiscal i financera estable.

També és en aquest període quan hi ha un primer intent per emetre deute públic. Així, el 1333 el Consell de Cent nomenava una comissió encarregada de contractar préstecs i de vendre violaris, encara que no tenim constància que realment es venguessin.⁵⁷

Però aquesta intensa activitat fiscal i financera no tingué continuïtat en el temps. Un cop finalitzat el conflicte amb Gènova, el municipi va anar reduint progressivament tota la infraestructura fiscal. Coneixem malament el final d'aquest cicle, però creiem que ha de ser semblant al que veurem per als anys 40. Així, des de desembre de 1338 només es recaptaven les impositcions de la quartera, el vi i la carn⁵⁸ i, segons Bruniquer, a finals de 1339 deixaren de percebre's totes les impositcions, però aquesta última és una dada que caldria contrastar.⁵⁹

El tercer cicle fiscal: la guerra de l'Estret i la reincorporació del regne de Mallorca (1340-1350)

El tercer cicle fiscal començà el 1340 amb l'ajuda concedida per a la guerra de l'Estret i continuà amb els donatius per a la reincorporació del regne de Mallorca. Així, el 1340 el braç reial concedia al rei vint galeres anuals durant tres anys, que suposaven 40.000 lliures anuals, de les quals Barcelona havia de pagar la meitat.⁶⁰ Quan encara no s'havia acabat de pagar, un nou Parlament a Barcelona concedí una nova ajuda amb la intenció de desviar els recursos previstos per a la guerra de l'Estret cap a la reincorporació del regne de Mallorca i, al mateix temps, d'augmentar-los. En lloc de les 40.000 lliures, ara s'havien de pagar 50.000 lliures anuals durant el temps que restava per acabar el trienni. Finalment, el 1344 es concedia una nova ajuda de 70.000 lliures, que s'havien de pagar durant tres anys: 35.000 el primer any, 25.000 el segon i 10.000 el tercer.⁶¹ En total, entre el juny de 1341 i l'a-

56. *AHCB*, Consellers, C-VI, núm. 3.

57. MUTGE, «El Consell de Barcelona...», pàg. 248, i «La guerra contra Gènova...», doc. 25.

58. *AHCB*, Consell de Cent, I-14, f. 61r

59. «*Dissapte à 3, dels Idus de Setembre 1339, cessaren del tot les impositcions en Barcelona de manament del Rey en Jaume [?] ab crida pública, heu tret de un libre de un particular, scrit de mà antiga*» (Rúbriques de Bruniquer. *Ceremonial dels Magnífichs Consellers y Regiment de la Ciutat de Barcelona*, Barcelona, 1914, vol. 3, pàg. 311).

60. Vegeu Manuel SÁNCHEZ MARTÍNEZ i Sílvia GASSIOT PINTORI, «La 'Cort General' de Barcelona (1340) y la contribución catalana a la guerra del Estrecho», *Les Corts a Catalunya. Actes del congrés d'història institucional* (28-30 d'abril de 1988), Barcelona, 1991, pàg. 222-240.

61. *AHMG*, XVII, perg. núm. 310 (10 de desembre de 1340); *AHCM*, perg. núm. 281 (20 de setembre de 1342); = *AHCB*, Manuscrits, núm. 14, f. 114r-117r; *AHCM*, perg. núm. 288 (27 de març de 1344).

62. Com hem dit, l'ajuda de 1342 havia de durar el temps que restava per acabar el trienni concedit el 1340. Quan Ramon Sarrovira, administrador de l'ajuda de 1342, presentà els seus comptes al mestre racional de Pere III, esclatà un conflicte en comprovar-se que aquesta ajuda havia durat tan sols 1 any i 4 mesos. Segons la versió reial, l'ajuda de 1340 començà a córrer en el moment que la primera armada per a la guerra de l'Estret sortí de Barcelona (2 de juny de 1341) i durà fins el 2 d'octubre de 1342, o sigui, 1 any i quatre mesos. Així, les dues ajudes sumaven 2 anys i 8 mesos i, per tant, quedava per pagar un trimestre de l'ajuda de 1342 que suposava 16.666 l., 13 s. i 4 d. Tot i les

bril de 1347 les ciutats del patrimoni reial pagaren al rei 197.000 lliures,⁶² de les quals pertocaren a Barcelona 98.500.⁶³

Per fer front a aquests pagaments, les impositcions votades a les Corts de Barcelona de 1340 eren insuficients.⁶⁴ Com es pot veure clarament en l'únic registre de vendes d'imposicions d'aquestes ajudes que cobreix un any complet, de l'1 de juliol de 1343 al 30 de juny de 1344, Barcelona venia moltes més impositcions que les ordenades en els capítols del donatiu, i la major part de les tarifes eren més altes.⁶⁵ Tot i això, les quantitats recaptades, 25.542 lliures i 7 sous, no eren suficients per afrontar els pagaments que la ciutat havia de fer. Això provocà que la ciutat s'hagués d'endeutar a través primer de préstecs a curt termini⁶⁶ i posteriorment a través de la venda de censals i violaris, aquest cop ja clarament utilitzats.⁶⁷

D'aquesta manera, la dècada dels anys 40 apareix com un període clau en el desenvolupament de la fiscalitat municipal. És en aquest moment quan es consoliden les impositcions com l'impost fonamental que els municipis del braç reial utilitzarien per finançar les ajudes al rei. I al mateix temps, apareix per primer cop l'emissió de deute públic. Per tant, tenim ja tots els elements que constituïran el sistema fiscal municipal menys un: la continuïtat. Altre cop, una vegada acabades de finançar les ajudes, es desmantellà l'aparell fiscal, i, en aquest cas, la documentació de la ciutat de Barcelona permet reconstruir perfectament el final del cicle fiscal i la seva connexió amb el següent.⁶⁸ Vegem-ho.

En teoria, l'ajuda de 1344 s'acabava l'1 d'abril de 1347, tot i que els capítols dels donatius ja preveïen el manteniment de les impositcions fins al pagament de totes les despeses ocasionades per la seva recaptació. Aquestes es mantingueren a Barcelona com a màxim fins a març de 1348,⁶⁹ però, gràcies a l'existència del deute

queixes dels nuncis de les ciutats, el rei es refermà en la seva opinió, però, considerant els molts serveis prestats pel braç reial, els perdonà 9.666 l., 13 s. i 4 d., i ordenà que les restants 7.000 l. s'haguessin de pagar en els terminis següents: 2.500 l. pel juny de 1345, 1.500 l. per Santa Maria d'agost i 3.000 l. per Nadal (*Arxiu de la Paeria de Lleida*, perg. 114, 27 de maig de 1345). Per tant, de l'ajuda de 1340 es pagaren 53.333 l., 6 s. i 8 d., més 7.000 l. el 1345, i de la de 1342, 66.666 l., 13 s. i 4 d. (1 any i 4 mesos). Aquestes quantitats, més les 70.000 l. de l'ajuda de 1344, fan les 197.000.

63. D'aquesta quantitat tenim documentat el pagament efectiu dels tres primers pagaments de 8.333 l., 6 s. i 8 d. cadascun, de l'ajuda de 1342, i de 2.000 l. del quart pagament (Jaume SOBREQÜÉS CALLICÓ, «Contribució econòmica del municipi de Barcelona a l'empresa de recuperació del regne de Mallorca», *VII Congreso de Historia de la Corona de Aragón*, València, 1973, tom II, vol. III, pàg. 291-302). Les 35.000 l. de l'ajuda de 1344 s'havien de pagar així: el primer any, 17.500 l. en tres pagues de 5.833 l., 6 s. i 8 d., que es pagaren la primera entre l'1 d'abril i el 31 de juliol de 1344, la segona entre l'1 d'agost i el 30 de novembre de 1344, i la tercera entre l'1 de desembre de 1344 i el 31 de març de 1345; el segon any, 12.500 l. en tres pagues de 4.166 l., 13 s. i 4 d., que es pagaren la primera entre l'1 d'abril i el 31 de juliol de 1345, la segona entre l'1 d'agost i el 30 de novembre de 1345, i la tercera entre l'1 de desembre de 1345 i el 31 de març de 1346; i el tercer 5.000 l. (*AHCB*, Manuscrits, núm. 15, f. 83r-84r, 14 d'abril de 1344). El pagament del tercer any s'avançà; concretament es pagaren 4.100 l. el juliol de 1344 i les restants 900 l. el juny de 1346 (*AHCB*, Manuscrits, núm. 15, f. 81v-83r, 12 de juliol de 1344, i f. 84r-85r, 22 de juny de 1346). Jaume Sobrequés detecta als llibres del Consell només dos pagaments: un fet el 17 de març de 1346 a Amau Busquets, canviador de Barcelona, de les 4.166 l., 13 s. i 4 d. de la darrera paga del segon any (*AHCB*, Consell de Cent, I, núm. 17, f. 72v); i les 900 l. pagades al sots-tresorer el 22 de juny de 1346 (*Ibidem*, f. 83v).
64. Així, Barcelona aconseguí permís per recaptar una impositció sobre les naus (*ACA*, C, reg. 1378, f. 29v-30v, (26 de març de 1341); CAPMANY, *Memorias...*, vol. II, doc. 147.

65. *AHCB*, Consellers, C-VI, núm. 4.

66. SOBREQÜÉS, «Contribució econòmica...».

67. ROUSTIT, «La consolidation de la dette...», pàg. 95-100.

68. *AHCB*, Consellers, C-VI, núm. 5.

69. Es conserven les confirmacions dels consellers dels albarans testimonials que els racionals de la ciutat feien després d'auditar els comptes dels clavaris. Concretament, es conserven els albarans de la gestió del clavari Pere Bos del període comprès entre l'1 d'abril de 1348 i el 31 març de 1349 (*AHCB*, Consellers, C-VI, núm. 5, f. 10v-12r) i del període 1 d'abril de 1349 a 31 de desembre de 1350 (*Ibidem*, f. 38r-38v). Bruniquer va poder consultar algun dels Manuals que actualment no es conserven i localitzà els dos albarans anteriors als mencionats: el del període comprès entre l'1 d'a-

públic, la ciutat negocià el manteniment de només dues imposicions, sobre la carn i sobre el vi, durant sis anys, probablement el temps que necessitava per eixugar el deute i lluir tots els censals i violaris. Al mateix temps, el municipi mantenia unes imposicions que li permetrien no recórrer a l'impost directe. Aquests canvis tingueren una evident repercusió sobre el nivell d'ingressos fiscals del municipi: de les 25.542 lliures i 7 sous de 1343-1344 o les 18.358 lliures i 13 sous de 1346-1347, a les 5.609 lliures, 10 sous i 8 diners de 1348-1349.

Tot i això, el municipi va poder finançar el deute públic generat per les ajudes dels anys 40 i les despeses ordinàries, però hagué de recórrer a permisos especials del rei per finançar actuacions especials, com la reforma de la plaça del Blat⁷⁰ o l'armada de dues galeres per vigilar la costa.⁷¹

La definitiva consolidació del sistema fiscal municipal (1350-1360)

A finals de 1350 començà un nou cicle fiscal que va consolidar definitivament el sistema fiscal municipal. Aquest cop, el motiu fou el renovat conflicte amb Gènova i la revolta dels Dòria a Sardenya, seguit pràcticament sense interrupció de la guerra amb Castella.⁷²

El nou cicle fiscal es va iniciar amb l'ajuda concedida a les Corts de Perpinyà el 1350 pels tres braços durant tres anys i finançada via imposicions.⁷³ La posada en marxa d'aquesta ajuda es retardà a l'espera de la confirmació papal per poder cobrar imposicions a les terres de l'Església. Barcelona i altres ciutats reials començaren a recaptar-les abans, però negociant amb el rei una adaptació de les imposicions votades a Perpinyà.⁷⁴ Un cop arribat el permís papal, i després que les Corts de Lleida de 1352 fessin les adaptacions pertinents, començà a recaptar-se l'ajuda general.⁷⁵

Però la veritable allau de profertes començà el 1353, aquest cop ja només circumscrita a l'àmbit del patrimoni reial. Així, el 1353 les ciutats i viles reials concedien 70.000 lliures en el Parlament de Vilafranca del Penedès, 100.000 el gener de 1354 en el Parlament de Barcelona, 50.000 l'agost de 1354 en un nou Parlament de Barcelona, 60.000 el març de 1355 en el Parlament de Lleida i 70.000 el 1357 en un altre Parlament de Lleida.⁷⁶ Paral·lelament la ciutat concedí també altres ajudes particulars: 30.000 sous l'octubre de 1354,⁷⁷ 7.000 lliures el març de 1356,⁷⁸ 212.000 sous l'octubre de 1356,⁷⁹ 37.230 lliures el juny de 1358⁸⁰ i 8.000 lliures el maig de 1359.⁸¹

bril de 1346 i el 31 de març de 1347 i el de l'1 d'abril de 1347 al 31 de març de 1348 (*Rúbriques...*, vol. 3, pàg. 312). Malauradament, només descriu el primer, i les quantitats recaptades per imposicions corresponen encara al tipus anterior d'imposicions.

70. ACA, C, perg. CC, núm. 280 (4 d'abril de 1350), =AHCB, Manuscrits, núm. 15, f. 130r-131r; =AHCB, Manuscrits, núm. 3, f. 66r-v; ARAGÓ i COSTA, *Privilegios reales*, doc. 169.

71. ACA, C, perg. CC, núm. 160 (11 d'abril de 1350), =AHCB, Manuscrits, núm. 3, f. 69r-71v; ARAGÓ i COSTA, *Privilegios reales*, doc. 170.

72. SÁNCHEZ, *El naixement...*, pàg. 119-129.

73. *Cortes de los Antiguos reinos de Aragón y Principado de Cataluña*, Madrid, 1896-1922, vol. XII, pàg. 410-416.

74. AHCB, Manuscrits, núm. 15, f. 158r-161r (27 de maig de 1351); AHCB, Manuscrits, núm. 3, f. 73r-77v. Les noves imposicions començaren a córrer l'1 de juny de 1351 i havien de durar tres anys.

75. *Cortes de Cataluña*, vol. XII, pàg. 417-424.

76. M. SÁNCHEZ, "Corts", "Parlaments" y fiscalidad en Cataluña: las 'profertes' para las guerras mediterráneas, *XV Congreso de Historia de la Corona de Aragón*, Jaca, 1993 (en premsa).

77. AHCB, Manuscrits, núm. 15, f. 150r-151v (25 d'octubre de 1354).

78. ACA, C, perg. CC, núm. 296 (1 de març de 1356); ARAGÓ i COSTA, *Privilegios reales...*, doc. 188.

79. ACA, C, perg. CC, núm. 327; =AHCB, Manuscrits, núm. 15, f. 79r-80r; *Ibidem*, doc. 190.

80. AHCB, Manuscrits, núm. 15, f. 121v-125r (18 de juny de 1358). Ajuda per dos anys a partir del primer de maig de 1358 de 170 homes a cavall, la meitat armats, els altres alforrats, que s'havia de pagar de 2 en 2 mesos a raó de 7 s. per cavall armat i 5 s. per alforrat. La ciutat havia de tenir a més dues galeres armades durant 4 mesos a l'any.

Tot això significà per a la ciutat de Barcelona el pagament d'almenys 186.157 lliures, 9 sous i 1 dinar entre 1353 i 1359⁸² a un ritme aproximat de 33.000 lliures per any entre 1353 i 1355 i de 29.000 entre 1356 i 1359. Aquestes quantitats suposaven pràcticament doblar les contribucions de la dècada dels 40, però, si ho comparem amb el que la ciutat pagava de quèsties/subsidis fins els anys 20, el salt quantitatiu és esgarriós (recordem que les quèsties/subsidis oscil·laven entre 60.000 i 100.000 sous).

Per fer front a aquests pagaments la ciutat tenia com a única font fiscal les imposicions, concedides en el Parlament de Vilafranca del Penedès de 1353, les tarifes de les quals foren augmentades l'agost de 1355. Però eren unes imposicions, tant pels productes gravats com per les tarifes, amb poques diferències amb les de les dècades anteriors, que suposaven uns ingressos semblants als dels anys 40 i fins i tot inferiors als de l'any 1330.⁸³

La gran novetat cal cercar-la en l'emissió de deute públic, sobretot pel volum que aquesta prengué. Així, per exemple, entre 1355 i 1358 les vendes de censals i violaris suposaven uns ingressos mitjans superiors a les 31.000 lliures per any, lleugerament superiors a la mitjana dels pagaments dels donatius.⁸⁴ Totes aquestes emissions provocaren un increment espectacular de les despeses del municipi en concepte de pensions de censals i violaris: de les 1.472 lliures, 6 sous i 8 diners de 1351, a les 10.134 lliures, 15 sous i 8 diners de 1357, a les 13.978 lliures i 9 sous de 1358 i a les 19.693 lliures, 18 sous i 10 diners de 1361, una quantitat que suposava més del 50% dels ingressos per imposicions.⁸⁵

La segona gran diferència amb les dècades anteriors fou que aquest cop el cicle fiscal ja no es tancà, perquè el volum de deute públic feia impossible la seva liquidació en un interval mínimament curt, i, sobretot, perquè les profertes continuaren en els anys següents.

Ara bé, els donatius concedits a partir de les Corts de Cervera de 1359 presenten sensibles diferències amb els que hem vist fins ara, sobretot en el fet que no reposen únicament en el braç reial.⁸⁶ La guerra contra Castella i la necessitat de la defensa del territori generaren un altre sistema fiscal, el d'Estat, amb les seves pròpies institucions, la Diputació del General, i els seus impostos, sobretot les generalitats. Però aquest nou sistema fiscal no es construí al marge dels municipis, que tingueren un important paper, no sols en la seva actuació dins les Corts i la Diputació, sinó també en la recaptació i el finançament dels donatius o d'una part d'ells. Si coneixem poques coses d'aquest nou sistema fiscal d'Estat, en sabem menys encara de la relació i del paper dels municipis.

* * *

L'espectacular creixement de les contribucions dels municipis reials catalans a la monarquia durant la dècada dels anys 50 i el seu finançament sobre la base del

81. *AHCB*, Manuscrits, núm. 14, f. 192r-194r (17 de maig de 1359).

82. 64.330 l. procedien de les ajudes particulars i 121.827 l., 9 s. i 1 d. de la part que Barcelona pagà de les profertes dels Parlaments: concretament, 97.496 l., 19 s. i 7 d. entre 1353 i 1355 (*AHCB*, Consellers, C-VI, núm. 33, lligall B, f. 6r-v) i 24.330 l., 9 s. i 6 d. de la proferta de 1357 (*ACA*, Reial Patrimoni, Mestre Racional, reg. 2466, f. 1r-v, 12v i 19r).

83. Els ingressos de les imposicions oscil·laven al voltant de les 30.000 l.: concretament, 31.095 l. el 1358, 31.364 l. el 1360 i 29.156 l. i 10 s. el 1361 (*AHCB*, Consell de Cent, XI, núm. 1, f. 3r-26v; núm. 2, f. 23r-24v; núm. 3, f. 1r-24v).

84. Entre 1351 i 1354 es vengueren 13 censals morts per un capital de 5.150 l. i 39 violaris per un capital de 9.695 l.; entre 1355 i 1356 es venen 76 censals morts per 39.872 l. i 124 violaris per 30.905 l.; el 1357: 13 censals morts per 5884 l. i 18 s., i 91 violaris per 23.648 l.; el 1358: aproximadament 15 censals morts per 5.000 l. i 75 violaris per 18.900 l. (ROUSTIT, «La consolidation de la dette...», pàg. 100-120).

85. *Ibidem*.

86. SÁNCHEZ, *El naixement...*, pàg. 129-134.

deute públic tingueren unes conseqüències importantíssimes sobre el sistema fiscal municipal. Per una banda, consolidaren les impositcions com un impost municipal, perquè a partir d'aquest moment els municipis tingueren lliures competències en l'establiment d'aquest impost i perquè les perpetuaren, ja que aquestes s'havien de recaptar fins a eixugar tot el deute. Per l'altra, municipalitzaren definitivament el sistema fiscal, perquè des d'aleshores les impositcions serviren principalment per pagar les pensions dels censals i violaris dels ciutadans de Barcelona i no podien servir per pagar noves contribucions a la monarquia o almenys al mateix nivell.

Per tant, és en aquest moment quan ens trobem amb el sistema fiscal municipal tal com l'hem definit teòricament. És a partir d'aleshores quan de forma regular el municipi podia decidir quan i quins tipus d'impostos es recaptaven a la ciutat; mantenia el control directe sobre totes les fases de la recaptació; i, finalment, repartia els beneficis d'aquell a través del deute públic.

Així, els anys 50 del segle XIV se'ns presenten com el punt final d'un llarg procés on el motor havia estat la pressió fiscal de la monarquia o, més ben dit, la dialèctica entre aquesta pressió i el poder de les ciutats, però on el fet generador de la definitiva consolidació i municipalització d'aquest sistema fou el deute públic, que dotà el municipi amb un dels elements característics de qualsevol senyoria feudal: ser una institució distribuïdora de renda. Si durant els segles XII i XIII l'accés a la renda feudal s'aconseguia a través de la propietat de la terra i de la participació en l'estructura feudo-vassallàtica i administrativa de la monarquia, un segle més tard el municipi, a través del deute públic, esdevenia una altra institució generadora i distribuïdora de renda feudal. Així, per exemple, la Pia Almoina de Barcelona o ciutadans com els Fiveller, els Desplà o els Desvalls podien gaudir dels ingressos procedents de la lleuda reial i de Mediona com a hereus de la dotació de la castlania del castell Vell de Barcelona i, al mateix temps, dels ingressos generats per les impositcions, si compraven els censals i violaris venuts pel municipi. D'aquesta manera, el municipi adquirí una nova dimensió que no es manifesta només en el camp fiscal o financer. Creiem que l'anàlisi d'altres esferes del poder municipal, com per exemple les seves competències de tipus jurisdiccional, permetria l'establiment d'una cronologia semblant, però la manca d'estudis no permet més que proposar aquesta hipòtesi.

Com assenyalàvem al principi d'aquest article, la nostra intenció era principalment plantejar una primera cronologia del procés de formació del sistema fiscal municipal, però ara cal vestir-la. ¿Quins motius expliquen el feble desenvolupament institucional del municipi del dos-cents i el seu esclat al tres-cents?, ¿quins grups socials protagonitzaren aquests canvis? quins conflictes generaren? i, sobre tot: ¿quin impacte social i econòmic tingué la definitiva consolidació del nou sistema fiscal? Aquestes són algunes de les qüestions que es poden proposar, moltes de les quals escapen del marc estricte de la fiscalitat i ens poden portar a replantejar-nos el paper del municipi a la societat baixmedieval, un repte que la rica documentació dels arxius municipals catalans fa encara més estimulants.